

**Metodologia badań zagrożeń wynikających z kryzysu
społeczno-ekonomicznego. Analiza strategiczna w obszarze
bezpieczeństwa**

Piotr Daniluk

This item was submitted to the oPUB Repository of the University of Lower Silesia.

Citation: Daniluk, P. (2013). Metodologia badań zagrożeń wynikających z kryzysu społeczno-ekonomicznego. Analiza strategiczna w obszarze bezpieczeństwa. Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego, 7, 15-27.

Version: Publisher's version

METODOLOGIA BADAŃ ZAGROŻEŃ WYNIKAJĄCYCH Z KRYZYSU SPOŁECZNO-EKONOMICZNEGO. ANALIZA STRATEGICZNA W OBSZARZE BEZPIECZEŃSTWA

W artykule przedstawiono ogólne uwarunkowania metodologii badań bezpieczeństwa w kontekście warstwy poznawczej określanej przez kształtujące się w Polsce nauki o bezpieczeństwie oraz w ujęciu empirycznym determinowanym przez narastający kryzys gospodarczo-społeczny w Europie. Formułowanym pilnym wymaganiem metodologicznym płynącym z obu tak zdefiniowanych obszarów sprostać może, zdaniem autora, analiza strategiczna. W artykule krótko scharakteryzowano podstawowe cechy tej analizy oraz opisano proces jej realizacji. Podkreślone zostały dwie istotne zalety tej metody, za które uznano wszechstronność wykorzystania na różnych poziomach i w różnych obszarach rozpatrywania bezpieczeństwa oraz możliwość jej realizowania przez specjalistów z różnych dziedzin i dyscyplin.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, metodologia, zagrożenia, analiza strategiczna

WSPÓŁCZESNE UWARUNKOWANIA BADAŃ W OBSZARZE BEZPIECZEŃSTWA

Ostatnie kilka lat w obszarze badań naukowych dotyczących bezpieczeństwa w Polsce charakteryzuje się dwoma bardzo widocznymi trendami. Pierwszy związany jest z obszarem czysto teoretycznym – wyodrębnianiem i w końcu formalnym określeniem nauk o bezpieczeństwie oraz nauk o obronności. Drugi, pragmatyczny, wynika z pogłębiającego się kryzysu przenikającego kolejno obszary bezpieczeństwa: finansowego, ekonomicznego, społecznego i ostatnio politycznego. Proces ten, chociaż odnoszony jest do odczuwanego przez mieszkańców Europy kryzysu, zainicjowany został przez cykl kryzysu finansowego, którego skutki bezpośrednio przełożyły się na kryzys ekonomiczny. Z kolei to spowodowało zaostrzenie sytuacji społecznej w wielu krajach Europy. Naciski społeczne bezpośrednio wpłynęły i wpływają na zmiany sceny politycznej. Zbyt duża gwałtowność zmian politycznych może być jednak zarzewiem konfliktów zbrojnych.

Stosunkowo młode w Polsce nauki o bezpieczeństwie wymagają nie tylko pilnych identyfikacji, definiowania, typologii, ale też opracowania metodologii badań. Dowodem tego jest niebywały wzrost liczby opracowań i autorytetów w tej dyscyplinie.

Wyodrębnieniu tych nauk towarzyszył rozwój równolegle dwóch podobnych dyscyplin – nauk o bezpieczeństwie oraz nauk o obronności. Na początku kilkuletniej gorącej debaty na temat kształtujących się nowych nauk związanych z bezpieczeństwem rozpatrywano wyodrębnienie dziedziny nauk o bezpieczeństwie i obronności. Zamyśl ten wydaje się obecnie chyba trafny, tym bardziej, iż zainteresowanie naukami o obronności jest stosunkowo małe – tylko jeden wydział uczelni wojskowej uprawia te nauki i żaden inny ośrodek naukowy nie chce podążać tą drogą¹. Akademia Obrony Narodowej oraz Akademia Marynarki Wojennej posiadają, jako jedyne w Polsce, pełne uprawnienia naukowe w naukach o bezpieczeństwie, natomiast Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie oraz Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Siedlcach uzyskały uprawnienia do doktoryzowania się w naukach o bezpieczeństwie. Wiele innych ośrodków naukowych podąża drogą związaną z badaniami w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie, żaden nie pretenduje do obszaru nauk o obronności.

Baczni analitycy obszaru bezpieczeństwa upatrywaliby zapewne w typologii nauk w Polsce, odnoszenia:

- **nauk o obronności** do dotychczas uprawianej w Polsce dziedziny nauk wojskowych – w innych państwach NATO określanych jako *military science*²;
- **nauk o bezpieczeństwie** do dotychczasowego dorobku stosunków międzynarodowych, *security studies*³ oraz *strategic studies*⁴.

Jednak obszar nauk o bezpieczeństwie w Polsce, w odróżnieniu do procesów zachodzących chociażby na zachodzie Europy i w Stanach Zjednoczonych, jest nakreślany znacznie szerzej. W naukach o bezpieczeństwie odnajdują się nie tylko przedstawiciele politologii, w tym szczególnie stosunków międzynarodowych, ale też administracji, prawa, historii, ekonomii, zarządzania, socjologii i psychologii.

Zapewne tak szerokie ujęcie bezpieczeństwa niesie więcej korzyści niż zagrożeń. Jedną z najistotniejszych zalet takiego określania bezpieczeństwa jest wystarczająco szerokie spojrzenie na złożoną problematykę bezpieczeństwa XXI wieku, która wymaga korelacji wiedzy z różnych dziedzin i dyscyplin.

Inną istotną korzyścią takiego podejścia jest możliwość adaptacji metod i technik z wielu dyscyplin i dziedzin nauki.

¹ Żadna uczelnia wojskowa, poza AON, nie starała się o uprawnienia w dyscyplinie nauk o obronności. Wydział, który jako jedyny posiada takie uprawnienia, bardzo szybko wystąpił i uzyskał również uprawnienia doktoryzowania się w naukach o bezpieczeństwie.

² *Military strategy. Principles, practices, and historical perspectives*, red. J. M. Collins, Potomac Books, Dulles 2008; T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2008; S. J. Sokołowski, *Filozoficzne problemy wojskowych nauk społecznych. Zarys metodologii*, MON, Warszawa 1981.

³ *Contemporary Security Studies*, red. A. Collins, Oxford University Press, New York 2007; *Security Studies: An Introduction*, red. P. D. Williams, Routledge, London, New York 2008; *Security Studies today*, Polity Press, Cambridge 2008; *The Evolution of international security studies*, B. Buzan, L. Hansen, Cambridge University Press, Cambridge 2009; *Theory of world security*, red. K. Booth, Cambridge University Press, Cambridge 2007.

⁴ *Strategic Studies*, red. T. G. Mahnken, J. A. Maiolo, Routledge, London, New York 2008; *Strategy In the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, New York 2007.

Szerokie spektrum możliwości badawczej bezpieczeństwa można obecnie zauważyć na niemal wszystkich krajowych spotkaniach naukowych. Problematyka, jak i zakres paneli tematycznych wskazują na pewną już nadmiarowość liczby oferowanych metod badawczych, które proponuje się zastosować w badaniu bezpieczeństwa⁵. Jest to więc zupełnie inna sytuacja niż kilka lat temu, gdy w tym obszarze naukowcy i dydaktycy nie mieli wielkiego wyboru⁶.

W sferze pragmatycznej również następuje istotne przewartościowanie. W zarządzaniu kryzysowym coraz częściej wykorzystuje się szeroki zakres metod i technik pochodzących z bardzo różnych obszarów. Poza narzędziami z zarządzania, dowodzenia oraz nauk technicznych uwzględnia się szerszy aspekt kierowania obejmujący wiedzę z socjologii, psychologii, komunikowania z otoczeniem i wielu innych⁷.

Przedstawiona tendencja poszerzania zakresu stosowanych metod i technik, zarówno w obszarze poznawczym jak i empirycznym bezpieczeństwa, pozwala konstatować, iż w badaniach zagrożeń, jakie niesie globalny kryzys społeczno-ekonomiczny, można sięgnąć do narzędzi pochodzących z różnych dyscyplin.

W poszukiwaniu metod i technik pozwalających na nowo spojrzeć na problematykę bezpieczeństwa należy szczególnie uwzględnić następujące cechy charakteryzujące środowisko bezpieczeństwa:

- rosnąca złożoność;
- dynamika zmian;
- multidyscyplinarność źródeł zagrożeń;
- zwiększająca się niepewność otoczenia;
- sieciowość zjawisk;
- powiększający się zakres analizy zjawisk.

Zdefiniowany zbiór cech współczesnego i przyszłościowego środowiska bezpieczeństwa generuje szczególne wymagania, które spełnić może niewiele obecnie stosowanych metod.

Ciekawe ujęcie badania środowiska bezpieczeństwa proponuje analiza strategiczna, która jednocześnie spełnia wszystkie wymienione cechy stanowiące wymagania.

WŁAŚCIWOŚCI ANALIZY STRATEGICZNEJ

Analiza strategiczna jest szczególnie przydatną metodą w badaniach współczesnych problemów bezpieczeństwa, gdyż nie istnieje w niej ryzyko (lub pokusa) traktowania określonego rodzaju bezpieczeństwa, np. militarne, jako nadrzędnego. Analityk czy decydent nie może dokonać zbyt wcześnie takiego wyboru, gdyż sama struktura analizy strategicznej nie pozwala na to. Wynika to głównie z tego, że najpierw dokonywana jest ocena makrootoczenia – rozumianego jako zbiór zjawisk i procesów pochodzących

⁵ *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Tom 1 i 2 Bezpieczeństwo 2010, Tom 3, 4 i 5 Bezpieczeństwo 2011*, red. P. Sienkiewicz i inni, AON, Warszawa 2010, 2011.

⁶ T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań...*

⁷ *Komunikacja w sytuacjach kryzysowych*, red. J. Stawicka, Uniwersytet Śląski, Katowice 2010.

z dziedzin traktowanych równoprawnie i obejmujących niemal wszystkie istotne czynniki. Dopiero zrealizowanie niezbędnej części tego procesu pozwala na zawężanie uwagi w sposób nielosowy. Jest to więc, zdaniem autora, przykład specyficznej odmiany „strategicznej burzy mózgów” realizowanej w odniesieniu do problematyki w każdej skali – od globalnej do poziomu gminy lub niewielkiej organizacji.

Dopiero przeprowadzenie analizy ogólnej makrootoczenia (otoczenia globalnego) pozwala na analizy szczegółowe, zawężane do określonych obszarów sektorowych. Analiza strategiczna bazuje więc na fundamentalnym założeniu dla każdej organizacji, a w konsekwencji dla każdego zjawiska czy procesu, o nadrzędności wpływania na każdy wymiar i poziom bezpieczeństwa czynników z wielu sfer – politycznej, ekonomicznej, ekologicznej, technologicznej, psychospołecznej, militarnej i informacyjnej.

Podstawowa zasada analizy strategicznej odsuwania w czasie decyzji o zawężaniu pola uwagi powoduje, że metoda ta jest jedną z najbardziej trafnych w określaniu zagrożeń i w budowaniu wskazań przeciwstawienia się im.

Przedstawione argumenty wskazują na wielką przydatność analizy strategicznej w badaniach nad bezpieczeństwem, tym bardziej, że niewiele jest tak zintegrowanych i multidyscyplinarnych metod spełniających nowe wymagania nauk o bezpieczeństwie oraz nauk o obronności.

Analiza strategiczna jest często wykorzystywana w zarządzaniu (zarządzaniu strategicznym) oraz coraz częściej w naukach o bezpieczeństwie i naukach o obronności. W oparciu o jej metodologię buduje się skrupulatne analizy w małych i wielkich przedsiębiorstwach, jak również są prowadzone badania na potrzeby strategii obronności oraz strategii bezpieczeństwa narodowego. Można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że jest ona z powodzeniem wykorzystywana przez agencje i służby związane z bezpieczeństwem.

Rekomendowanie tej metody do badań zagrożeń i wyzwań związanych z rozgrywającym się w skali globalnej kryzysem można oprzeć na wyszczególnieniu kilku podstawowych jej cech, którymi są:

- szerokie ujmowanie w analizie strategicznej problematyki politycznej, społecznej, ekonomicznej, technologicznej, ekologicznej, militarnej i informacyjnej, co wyjątkowo odpowiada rosnącej złożoności problematyki bezpieczeństwa;
- znaczny dorobek empiryczny i poznawczy pochodzący z zarządzania, nauk wojskowych (nauk o obronności), ekonomii i kierowania kryzysowego; jest to więc solidny zbiór wiedzy możliwy do wykorzystania;
- podstawowe narzędzia określające metodologię analizy strategicznej zostały opracowane przede wszystkim na potrzeby bezpieczeństwa w latach 50. i 60. XX wieku; w modelach konfliktu politycznego, ekonomicznego, technologicznego i społecznego Zimnej Wojny zawarto takie narzędzia jak: analiza scenariuszowa otoczenia, planowanie scenariuszowe, badania delfickie, teoria gier⁸, teoria decyzji, badania operacyjne;

⁸ Dorobek teorii gier następnie został z powodzeniem wykorzystany przede wszystkim w ekonomii. Nagrody Nobla w ekonomii w ostatnich latach często dotyczyły badań na gruncie teorii gier.

- wyjątkowe ukierunkowanie (uczulenie) analizy strategicznej na ocenę zjawisk w otoczeniu – zarówno międzynarodowym, jak i regionalnym oraz narodowym;
- z powodzeniem wykorzystywanie w naszym kraju analizy strategicznej w budowaniu strategii obronnej i bezpieczeństwa narodowego, jak i jej przeglądzie – jako nowej i kompleksowo ujmującej skomplikowane problemy; zakres wykorzystywanych w tych przedsięwzięciach technik analizy strategicznej jest z roku na rok poszerzany o coraz bardziej złożone narzędzia⁹;
- nawet w obszarze nauk wojskowych były one z powodzeniem wykorzystywane, o czym świadczą chociażby opracowania z połowy lat 90. XX wieku B. Balcerowicza¹⁰, R. Wróblewskiego¹¹, C. Rutkowskiego¹².

Analiza strategiczna może być z powodzeniem wykorzystana do badań zjawisk związanych z bezpieczeństwem w różnych jego sektorach (domenach). Szczególnie w warstwie problematyki otoczenia międzynarodowego oraz opartego na badaniu zjawisk i procesów jest metodą użyteczną. Różnice, choć niewielkie, pojawiają się przy analizach sektorowych, co zrodziło ze względu na specyfikę poszczególnych rodzajów bezpieczeństwa przedmiotowego.

W występujących narzędziach analizy strategicznej można zauważyć bardzo czytelny proces jej ewolucji podczas przemieszczania się od sfery bezpieczeństwa okresu Zimnej Wojny, poprzez zarządzanie strategiczne okresu wielkiego kryzysu paliwowego lat 70. XX wieku oraz rozgrywanie scenariuszy przyszłości po upadku dwubiegunowego porządku światowego na początku lat 90. XX wieku, po budowanie wspólnej strategii dla Europy (*Strategia lizbońska*) oraz Europy i Ameryki (strategia NATO). Ewolucja ta zatacza swoisty krąg zaczynający się w sferze bezpieczeństwa, przetaczający się przez obszary ekonomii i zarządzania, administracji i zamykający swój historyczny cykl w badaniach nad bezpieczeństwem początku XXI wieku.

W tabeli 1 przedstawiono ewolucję wykorzystania analizy strategicznej na przestrzeni 60 lat.

Każda z wymienionych dziedzin wiedzy na przestrzeni 60 lat wzbogacała budowany zbiór narzędzi o nowe, pozwalające uporać się z coraz bardziej złożonymi problemami, przed jakimi stawała ludzkość.

Obszar wojskowy szczególnie przyczynił się do rozwoju analizy strategicznej i planowania strategicznego. Zbudowane podwaliny pod myślenie scenariuszowe z kolei z powodzeniem i bez znaczących poprawek zostały adoptowane przez zarządzanie i ekonomię. Podobnie miała się rzecz z teorią gier i teorią decyzji. W ekonomii i zarządzaniu szczególnie rozwinięto badania sektorowe oraz zasobowe jako analizy potencjału organizacji. Z kolei zaproponowane przez specjalistów zarządzania spojrzenie systemowe, procesowe, funkcjonalne i kompetencyjne z powodzeniem jest wykorzystywane przez wojskowych.

⁹ Początkowo wykorzystywano tylko najprostsze odmiany analizy SWOT. Obecnie poza opanowaniem planowania scenariuszowego, chociażby w najnowszej strategii obronnej RP, wykorzystywane są tak zaawansowane techniki, jak strategiczna karta wyników czy analiza sił i pól wpływów.

¹⁰ B. Balcerowicz, *Wprowadzenie do studiowania strategii*, AON, Warszawa 1996.

¹¹ R. Wróblewski, *Elementy metodologii badań w strategii wojskowej*, AON, Warszawa 1993.

¹² C. Rutkowski, *Aparat pojęciowy strategii. Podstawowe pojęcia i zależności*, AON, Warszawa 1995.

Tabela 1. Ewolucja wykorzystania analizy strategicznej

Lp.	Okres	Główne cechy wykorzystywanych analiz strategicznych	Przykłady zastosowania
1	Lata 50. XX wieku	Rozpatrywanie globalnego konfliktu militarnego i skutków jego przebiegu z różnym zaangażowaniem	Zastosowanie scenariuszy do prognozowania konfliktu i wykorzystanie teorii gier w formułowaniu racjonalnych odpowiedzi na te zmiany – Rand Corporation
2	Lata 60. XX wieku	Rozpatrywanie globalnego konfliktu na płaszczyźnie ekonomicznej, politycznej, społecznej, technologicznej i militarnej	Zastosowanie scenariuszy do analizy zmian w środowisku globalnym w wyniku konkurencji w licznych sferach. Planowanie uprzedzające zmiany polityczno-ekonomiczne w Europie Środkowej i Wschodniej i ich konsekwencje w sferze społecznej
3	Lata 70. XX wieku	Rozpatrywanie wpływu czynników politycznych, ekonomicznych, społecznych i technologicznych na zarządzanie strategiczne	Planowane scenariusze zastosowane w firmie Shell, pozwalające na działania uprzedzające niekorzystny wpływ globalnego kryzysu paliwowego
4	Lata 90 XX wieku	Rozpatrywanie zmian politycznych i ich konsekwencji społecznych oraz ekonomicznych	Planowanie strategii dla Nowej Europy po upadku komunizmu – podwaliny Strategii lizbońskiej
5	Pierwsza dekada XXI wieku	Rozpatrywanie wpływu czynników otoczenia na rozwój regionalny	Szerokie wykorzystywanie w ramach badań typu foresight przez podmioty państwowe, samorządowe itp.

Źródło: opracowanie własne.

Wszechobecność i wszechstronność analizy strategicznej wskazuje na potrzebę zaliczenia jej do podstawowego zbioru technik niezbędnych dla każdej osoby oraz instytucji zajmującej się planowaniem bezpieczeństwa. Od przyjętego poziomu takich badań zależy liczba i rodzaj technik tworzących analizę strategiczną oraz rozległość i szczegółowość ocen.

Sądzę, że chyba nową i wyjątkowo niedocenianą właściwością analizy strategicznej jako metody badania bezpieczeństwa, a obecnie bardzo istotną, jest możliwość jej zastosowania nie tylko przez specjalistów ekonomii i zarządzania, ale tak samo efektywnie przez politologów, wojskowych, specjalistów od ekologii, administracji¹³, informacji i technologii. Jedynym ważnym wymogiem formułowanym w tym przypadku w stosunku do osób realizujących analizę strategiczną jest znajomość procedury jej realizacji i podjęcie decyzji dotyczącej wyboru technik, które będą określać strukturę tych badań. Analiza strategiczna może stanowić płaszczyznę porozumienia specjalistów różnych dziedzin

¹³ Wiele badań typu *foresight* dla gmin, powiatów, regionów i w skali kraju dotyczących strategii rozwoju prowadzonych jest w oparciu o narzędzia analizy strategicznej.

bezpieczeństwa rozpatrywanego na wielu płaszczyznach – od najniższego poziomu zarządzania kryzysowego na szczeblu gminy, starostwa lub województwa po uczestników zespołów analitycznych państwowych lub sojuszy polityczno-wojskowych. Znajomość analizy strategicznej umożliwi również efektywną komunikację pomiędzy naukowcami z różnych dziedzin.

PROCES ANALIZY STRATEGICZNEJ

Najbardziej rozpowszechnione jest procesowe ujęcie analizy strategicznej. Pozwala ono na modułowe i etapowe prowadzenie badań. Ujęcie to jest szczegółowo opisane, gdyż sama metodologia nie stanowi większej tajemnicy. Mniej znane jest konceptualne ujmowanie analizy strategicznej będące najczęściej utrzymywane w tajemnicy, jako autorskie opracowanie metodologii badania zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa.

Przyglądając się szczegółowo procesowi analizy strategicznej można wyodrębnić kilka podstawowych obszarów wykorzystania poszczególnych technik.

Pierwsza faza prowadzenia analizy obejmuje badanie makrootoczenia. Ten rodzaj otoczenia rozumiany jest jako zbiór zjawisk i procesów, których najbardziej ogólna typologia przypisuje je do sfery: politycznej, ekonomicznej, społecznej, technologicznej, militarnej, ekologicznej. W centrum zainteresowania analityków w tym przypadku jest charakter, siła wpływu i prawdopodobieństwo dotyczące trendów wyodrębnionych czynników. Jest to bardzo żmudna i złożona praca, której rezultatem, po złożeniu licznych ocen, jest wytypowanie i opisanie kluczowych trendów. Cała analiza tego poziomu powinna doprowadzić do wystarczającego zawężenia uwagi do najważniejszych procesów, których konstelacja może stanowić zagrożenie w określonej przyszłości. W metodzie tej wiedza dotycząca obszarów problemowych jest najczęściej budowana w oparciu o badania delfickie. Sformułowane wnioski służą z kolei opracowaniu scenariuszy otoczenia.

Najczęściej można spotkać się z następującymi rodzajami scenariuszy, które są wykorzystywane w praktyce:

- **Scenariusze stanów otoczenia** – stanowiące najprostsze narzędzie, ale też rozpatrujące zjawiska i procesy bardziej statycznie. Nie pozwalają one na spojrzenie zawierające się w pewnym zakresie czasowym. Ograniczane są konkretnym czasem w przyszłości, który jako narzucony może stanowić często nietrafnie dobraną perspektywę – np. najmniej istotną lub mało wiarygodną. Scenariusze te są znakomitym narzędziem dydaktycznym i szkoleniowym.
- **Scenariusze procesów w otoczeniu** – bardziej złożone, ale też bardziej trafne narzędzie analizy otoczenia. Pozwalają na dynamiczną analizę wyodrębnianych czynników w określonym zakresie czasowym, tak dobranym, aby ostatecznie ująć zmianę ocenianego trendu. Chętnie stosowane są przez profesjonalne zespoły analityczne, ale też określają kilka istotnych wymagań, którymi są: dostęp do potrzebnych informacji oraz doświadczenie i wiedza zespołów badawczych. Określone źródła informacji muszą funkcjonować tylko na potrzeby budowania tego rodzaju scenariuszy.

- **Scenariusze symulacyjne** – szczególnie przydatne przy zastosowaniu odpowiednich narzędzi informatycznych. Zaletą ich jest stosunkowo duża liczba rozpatrywanych modeli otoczenia, wadą – zbyt racjonalne podejście do badanego otoczenia. Mogą stanowić wstępną fazę pracy analitycznej, po której powinny być zastosowane techniki jakościowe. Scenariusze symulacyjne stanowią podstawę rozgrywania wszelkiego rodzaju ćwiczeń, gier decyzyjnych.

Rezultatem dobrze przeprowadzonej analizy makrootoczenia (otoczenia międzynarodowego) są nakreślone cele dla następnej fazy analizy strategicznej – analizy sektorowej, nazywanej z tego też powodu również analizą celową.

Analiza sektorowa skupia się głównie na rozpatrywaniu środowiska w oparciu o wyodrębnione podmioty. Uwaga realizujących analizę jest systematycznie zawężana w ramach procesu informacyjno-decyzyjnego.

Pierwszym etapem analizy celowej powinny być badania interesariuszy, obejmujące wszystkich graczy, którzy uczestniczą w relacjach z reprezentowanym podmiotem. Relacje te najczęściej określane są w oparciu o subiektywne stwierdzenie jakiegokolwiek korzyści innych graczy w funkcjonowaniu naszego podmiotu oraz możliwości, pilności oraz uprawomocnienia tego wpływania. Powiązania takie mogą być charakteryzowane, oceniane i kategoryzowane. Najczęściej tego typu czynności dokonuje się poprzez¹⁴:

- formułowanie rankingów, których konstrukcja może opierać się na zestawieniach tabelarycznych;
- budowanie map interesariuszy, które w sposób graficzny ujmują centryczne spojrzenie na środowisko zewnętrzne – tego rodzaju podejście do badania środowiska bezpieczeństwa pozwala stosunkowo prosto dokonać podstawowej oceny zachodzących relacji pomiędzy podmiotami bezpieczeństwa, a mała złożoność metody okupiona jest możliwościami dokonania nietrafnych wycen, związanych tylko z jedną perspektywą ujmowania środowiska; spojrzenie centryczne bardziej sprawdza się w analizie najbliższego otoczenia;
- budowanie macierzy interesariuszy, które ujmują otoczenie w sposób zrównoważony – jest to złożona metoda, ale pozwalająca trafniej dokonywać ocen i kategoryzacji, wymaga posiadania większej ilości informacji oraz czasu na przeprowadzenie badań, wskazana jest do wykorzystania bardziej w planowaniu uprzedzającym niż planowaniu o charakterze bieżącym.

Kategoryzacja najsilniejszych podmiotów w środowisku bezpieczeństwa zrealizowana za pomocą analizy interesariuszy pozwala na wstępną strukturyzację otoczenia. To z kolei prowadzi do określenia głównych grup podmiotów w oparciu o kryterium rodzaju korzyści związanej z ich oddziaływaniem. Zbudowanie modelu wyjściowego do przeprowadzenia tego rodzaju analizy opiera się na podejściu systemowym, pozwalającym wyodrębnić:

- sektor (domenę) bezpieczeństwa;
- zbiór podmiotów zasilających sektor;
- zbiór podmiotów będących odbiorcami działalności sektora;

¹⁴ K. Oblój, *Strategia organizacji*, PWE, Warszawa 2010, s. 217.

- zbiór pozostałych podmiotów wpływających na sektor, przy czym korzystając z dorobku nauk o zarządzaniu, można tę grupę, w oparciu o model pięciu sił w mikro-otoczeniu według M. E. Portera¹⁵, podzielić na podmioty substytucyjne oraz takie, które potencjalnie mogą pojawić się w sektorze.

Rozpatrując wspomniany model M. E. Portera i możliwości jego adaptacji do badania bezpieczeństwa, szczególnie w ujęciu perspektywicznym, należy zauważyć, że uwzględnia on przede wszystkim sytuacje konfliktowe (konkurencyjne). Natomiast coraz częściej w prowadzonych analizach w sferze bezpieczeństwa rozpatruje się kooperację, która również rozpatrywana jest w teorii gier. Dlatego też model M. E. Portera, aby spełniał współczesne i perspektywiczne wymagania badań w obszarze bezpieczeństwa, musi zarówno uwzględniać konkurencję, jak i kooperację. W tym celu należy rozpatrywać również organizacje ekologiczne, religijne, ruchy społeczne, regulatorów i wielu innych graczy wpływających na środowisko bezpieczeństwa. Kooperacja jako współcześnie bardzo istotne zjawisko na arenie międzynarodowej wymaga wyodrębnienia sektora jako kooperantów, natomiast organizacji przeciwnych zawarcia w odrębnej grupie.

Przebudowany model M. E. Portera na potrzeby analizy bezpieczeństwa powinien obejmować podsystemy:

- podmiotów stanowiących sektor bezpieczeństwa, czyli takich, które posiadają wspólny nadrzędny cel, ale też występuje konkurencja pomiędzy nimi o, zazwyczaj ograniczone, zasoby niezbędne do realizacji tego celu (zasoby finansowe, ludzkie, informacyjne, technologiczne itp.);
- podmiotów stanowiący główny cel oddziaływania i funkcjonowania organizacji sektora bezpieczeństwa; są to podmioty generujące różnorodne zagrożenia;
- podmiotów zasilających sektor bezpieczeństwa w różne zasoby niezbędne do funkcjonowania; do tej grupy można zaliczyć organizacje spełniające usługi na potrzeby sektora – szkolenie, wyposażanie, transport, łączność, informacja, zaopatrzenie, ratownictwo, opieka medyczna, produkcja na potrzeby obronności itp.;
- podmiotów będących odbiorcami funkcjonowania sektora bezpieczeństwa; skład takiego zbioru organizacji jest różny i zależy od poziomu realizowania analizy strategicznej – na szczeblu gminy, powiatu, województwa, państwa lub regionu;
- podmiotów o charakterze substytucyjnym wobec działalności sektora bezpieczeństwa; zbiór takich organizacji coraz częściej i liczniej obejmuje firmy prywatne realizujące usługi uzupełniające lub zastępujące funkcjonowanie podmiotów sektora bezpieczeństwa;
- podmiotów określających ramy prawne i regulacyjne funkcjonowania sektora bezpieczeństwa; model M. E. Portera definiował taką grupę w odniesieniu tylko do określonych państw;
- podmiotów o charakterze społecznym wpływających na funkcjonowanie sektora bezpieczeństwa – organizacje religijne, ekologiczne, ruchy społeczne, związki zawodowe i stowarzyszenia (np. Grupy doradców, Rady Mędrców).

¹⁵ M. E. Porter, *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurentów*, PWE, Warszawa 1996, s. 22.

Określenie grup w przedstawionym modelu otoczenia ma na celu zdefiniowanie źródeł oraz charakteru sił oddziaływania na sektor i wewnątrz jego.

Dalsze zawężanie procesu analizy strategicznej bezpieczeństwa prowadzi do badań tylko samego sektora bezpieczeństwa. Najbardziej popularnym narzędziem analizy strategicznej służącym badaniom samego sektora jest określanie struktury procentowej udziału każdego z graczy oraz profilu cech charakteryzujących ten obszar.

W kolejnych krokach realizacji złożonej analizy bezpieczeństwa może być wykorzystana analiza grup strategicznych¹⁶. Jest to metoda wyjątkowo przydatna w badaniach dotyczących bezpieczeństwa, gdyż stanowi jednocześnie świetne narzędzie związane z procesem podejmowania decyzji. Pozwala ono przede wszystkim skutecznie uporządkować strukturę wewnętrzną sektora bezpieczeństwa poprzez wskazanie cech charakterystycznych, ale nie oczywistych, dotyczących zjawisk i procesów zachodzących pomiędzy podmiotami. Analiza grup strategicznych określa zbiory organizacji i osób w ujęciu dynamicznym. Jest to więc narzędzie stosunkowo efektywne, ale równocześnie bardzo wymagające od analityków – w zakresie ich wiedzy, doświadczenia i kreatywności. Czas przeznaczony na realizację tej metody determinuje bezpośrednio liczbę zbudowanych map grup strategicznych, które z kolei wpływają na jakość uzyskanych wniosków.

W sferze zarządzania strategicznego realizację map grup strategicznych w znacznym stopniu wspomagają firmy konsultingu strategicznego, które posiadają opracowane już wzorce pozwalające trafnie i szybko tę metodę realizować. Zapewne dla sfery bezpieczeństwa będzie to przyczynkiem zaoferowania podobnych usług przez firmy specjalizujące się w doradztwie polityczno-wojskowym lub antykrzyszowym.

Ostatni etap zawężania pola uwagi analityków strategicznych bezpieczeństwa stanowi zestawienie określonych cech badanego podmiotu oraz podmiotu wybranego jako wzorzec takiego porównania. Metoda ta, kończąca analizę celową, wykorzystuje założenia *benchmarkingu* w zarządzaniu.

Ocena taka najczęściej obejmuje kilka podstawowych kryteriów. Do zasadniczych obszarów, które określają takie porównanie, można zaliczyć: podsystemy, funkcje, procesy, procesy i funkcje oraz kluczowe czynniki.

- Podsystemy. Podejście systemowe w badaniu bezpieczeństwa jest wiodące, co nie oznacza, że należy lekceważyć inne. Sama idea tego podejścia wskazuje na potrzebę integracji dorobku innych dziedzin i dyscyplin naukowych, co zgodne jest z otwartością i wielodyscyplinarnością systemowego ujmowania ludzkiego działania. Podejście systemowe pozwala wyodrębnić i porównywać według kryterium J. Michniaka¹⁷, P. Sienkiewicza¹⁸, L. Krzyżanowskiego¹⁹. Generuje to od dwóch do sześciu podsystemów systemu bezpieczeństwa podlegających ocenie i porównaniu.
- Funkcje. Kryterium jest to szczególnie przydatne dla podmiotów uczestniczących w sferze bezpieczeństwa, gdyż ten rodzaj struktury organizacyjnej w dalszym ciągu stanowi zasadniczy model działania tych instytucji. Coraz częściej wykorzystywana

¹⁶ M. E. Porter, *Strategia konkurencji...*, s. 140.

¹⁷ J. Michniak, *Dowodzenie i łączność*, AON, Warszawa 2005.

¹⁸ P. Sienkiewicz, *Inżynieria systemów kierowania*, PWE, Warszawa 1988, s. 157.

¹⁹ L. Krzyżanowski, *Podstawy nauki zarządzania*, PWN, Warszawa 1985, s. 179.

struktura macierzowa (lub zadaniowa) stanowi tylko rozwiązania krótkotrwałe, które zawsze bazują na stałej strukturze funkcjonalnej. Zakres pojęciowy rozpatrywanych funkcji zależy od rodzaju i charakteru rozpatrywanych organizacji. Za podstawę wyodrębniania funkcji najlepiej przyjąć klasyczne podejście H. Fayola. Analiza tego typu może być złożona, gdy uwzględni się wszystkie najistotniejsze oraz stosunkowo nowe funkcje, takie jak: informacyjna, kontaktów z mediami lub szeroko pojętym otoczeniem itp. Analiza funkcjonalna może wykorzystywać *outsourcing* oraz jego praktyczne wskazówki wynikające z takiego porównania.

- Procesy. Kryterium to z powodzeniem może wykorzystywać *reengineering*, szczególnie w kategoryzacji procesów. W ujęciu tym można zaprezentować kilka podstawowych podejść – od strony piramidy *reengineeringu*, piramidy Maslova lub rozpatrywanych procedur międzynarodowych w ramach NATO (według STANAG), UE, ONZ a nawet ISO (np. ISO 27001). Narzędziami wspomagającymi mogą być techniki badań operacyjnych – grafy i sieci.
- Procesy i funkcje. Podejście to pozwala znakomicie połączyć wnioski płynące z dotychczas odrębnie prowadzonej analizy funkcjonalnej i analizy procesowej. Narzędziem spajającym takie dwa podejścia jest model analizy łańcucha wartości według M. E. Portera²⁰. Posiada on dwie główne zalety. Pierwszą jest możliwość integracji podejścia funkcjonalnego oraz procesowego. Drugą zaletą jest rozpatrywanie reprezentowanego podmiotu w szerszym ujęciu, jako ogniwa łańcucha złożonego z wielu organizacji realizujących powiązane cele i zadania.
- Kluczowe czynniki. Podejście to może stanowić podsumowanie lub połączenie dotychczas wymienionych sposobów porównywania. Może również, szczególnie pod presją czasu, stanowić samodzielną, niezależnie zrealizowaną analizę. Podejście kluczowe wykorzystuje jako nadrzędną zasadę 80/20 nazywaną również zasadą Pareto²¹.

Analiza porównawcza bazuje przede wszystkim na wnioskach z analiz: interesariuszy, sił w otoczeniu oraz grup strategicznych. Stanowi ona podsumowanie całej analizy celowej. Jej rezultaty wraz z wnioskami z analizy makrootoczenia są zestawiane w analizie SWOT/TOWS²².

Ostatnim etapem analizy strategicznej jest zazwyczaj analiza SWOT. Metoda ta jest popularna w zarządzaniu, ale też stanowi jeden z najważniejszych elementów przeglądów i prac analitycznych nad strategią obronności oraz strategią bezpieczeństwa. Może ona występować jako prosta i stosunkowo szybko realizowana analiza zintegrowana. W takim przypadku następuje tylko zestawienie informacji dotyczących zdefiniowanych zagrożeń i szans oraz oceny słabych i mocnych stron reprezentowanego podmiotu.

W postaci bardziej rozbudowanej, wymagającej większej ilości czasu i liczniejszych zespołów badawczych, może stanowić narzędzie wstępnej propozycji dotyczącej rodzaju

²⁰ M. E. Porter, *Strategia konkurencji ...*, s. 293.

²¹ R. Koch, *Zasada 80/20. Lepsze efekty mniejszym nakładem sił i środków*, Medium, Warszawa 2003.

²² Z ang.: *Strengths* – mocne strony, *Weaknesses* – słabe strony, *Opportunities* – szanse, *Threats* – zagrożenia.

reakcji na zdefiniowane zagrożenia i szanse płynące z otoczenia oraz określone potencjalne możliwości funkcjonowania podmiotu bezpieczeństwa.

Coraz częściej szybkość zachodzących zmian w środowisku bezpieczeństwa wymusza modyfikacje żmudnego procesu analizy strategicznej. Jedną z najbardziej powszechnych typologii analizy pozwala uwzględnić te nowe uwarunkowania, poprzez wyodrębnienie:

- **analizy klasycznej** – jako kolejno realizowanych faz, a w nich etapów i czynności związanych z przetwarzaniem informacji o otoczeniu i reprezentowanym podmiocie;
- **analizy równoległej** – jako równoczesne realizowanie faz, a w nich etapów i czynności przez niezależnie zespoły badawcze specjalizujących się tylko w jednym poziomie analizy.

Analiza klasyczna pozwala przede wszystkim zachować jak najdłuższą właściwą perspektywę spojrzenia na rozpatrywane zjawiska i procesy. Najczęściej pierwszy etap takiej analizy strategicznej trwa tak długo, jak tylko na to pozwala czas, co decyduje o jakości prowadzonych badań. Aktualność rozpatrywanych informacji umożliwia budowanie trafniejszych wniosków. Jednak ten sposób prowadzenia analizy wymaga trudnego do spełnienia warunku, którym jest posiadanie wystarczającej ilości czasu. Za to liczebność zespołów analitycznych nie jest znaczna, co z kolei generuje mniejsze koszty. Analiza klasyczna jest szczególnie przydatna w sytuacji realizowania badań dotyczących odległej perspektywy czasowej. Najczęściej posiada zastosowanie w warstwie teoretycznej badań.

Drugi sposób realizowania analizy strategicznej wymaga przede wszystkim rozbudowanych zespołów pracujących równolegle i dobrych umiejętności koordynacyjnych osób kierujących takimi przedsięwzięciami. Najbardziej istotną zaletą analizy równoległej jest skrócenie czasu prowadzonych badań. Praca równoczesna kilku zespołów analitycznych umożliwia szybkie reagowanie na dostrzeżone zmiany. Jest to więc dynamiczny rodzaj prowadzenia analizy strategicznej, szczególnie przydatny w badaniach empirycznych oraz w zarządzaniu kryzysowym i dowodzeniu. Praca równoległa stanowi bezspornie bardziej wymagający sposób prowadzenia analizy, zarówno od koordynujących, jak i osób bezpośrednio realizujących badania.

PODSUMOWANIE

Przedstawiona analiza strategiczna może stanowić metodę, a w przypadku jej znacznego rozbudowania o dodatkowe narzędzia badawcze, zbiór metod służących rozpatrywaniu złożonej problematyki bezpieczeństwa zarówno globalnego jak i lokalnego. Pozwala dynamicznie dostosowywać zakres analizowanych czynników oraz czas przewidywania. Stanowi odpowiedź na pilne poszukiwania wystarczająco wnikliwych oraz szeroko rozpatrujących bezpieczeństwo metod badawczych. Przedstawione źródła powstania analizy strategicznej, jak też jej późniejsze dziedziny wykorzystania, pozwalają prognozować jej przydatność w badaniach nad bezpieczeństwem. Jest to metoda, którą mogą swobodnie posługiwać się zarówno politolodzy, wojskowi, inżynierowie, jak i urzędnicy administracji państwowej lub samorządowej.

BIBLIOGRAFIA

- Balcerowicz B., *Wprowadzenie do studiowania strategii*, AON, Warszawa 1996.
- Buzan B., Hansen L., *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- Contemporary security studies*, red. A. Collins, Oxford University Press, New York 2007.
- Jemioło T., Dawidczyk A., *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2008.
- Koch R., *Zasada 80/20. Lepsze efekty mniejszym nakładem sił i środków*, Medium, Warszawa 2003.
- Komunikacja w sytuacjach kryzysowych*, red. J. Stawicka, Uniwersytet Śląski, Katowice 2010.
- Krzyżanowski L., *Podstawy nauki zarządzania*, PWN, Warszawa 1985.
- Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Tom 1 i 2 Bezpieczeństwo 2010, Tom 3, 4 i 5 Bezpieczeństwo 2011*, red. P. Sienkiewicz i inni, AON, Warszawa 2010, 2011.
- Michniak J., *Dowodzenie i łączność*, AON, Warszawa 2005.
- Military strategy*, red. J. M. Collins, Potomac Books, Dulles 2008.
- Obłój K., *Strategia organizacji*, PWE, Warszawa 2010.
- Porter M. E., *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurentów*, PWE, Warszawa 1996.
- Rutkowski C., *Aparat pojęciowy strategii. Podstawowe pojęcia i zależności*, AON, Warszawa 1995.
- Security studies: an introduction*, red. P. D. Williams, Routledge, London, New York 2008.
- Security studies today*, Polity Press, Cambridge 2008.
- Sienkiewicz P., *Inżynieria systemów kierowania*, PWE, Warszawa 1988.
- Sokołowski S. J., *Filozoficzne problemy wojskowych nauk społecznych. Zarys metodologii*, MON, Warszawa 1981.
- Strategic Studies*, red. T. G. Mahnken, J. A. Maiolo, Routledge, London, New York 2008.
- Strategy In the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, New York 2007.
- Theory of word security*, red. K. Booth, Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- Wróblewski R., *Elementy metodologii badań w strategii wojskowej*, AON, Warszawa 1993.
- Wróblewski, R. *Podstawowe pojęcia z dziedziny polityki bezpieczeństwa, strategii i sztuki wojennej*, AON, Warszawa 1993.

METHODOLOGY OF STUDIES OF SOCIO-ECONOMIC CRISIS. STRATEGIC ANALYSIS IN THE SECURITY STUDIES

The article presents capability application of strategic analysis in security sciences. The author suggests adapting some methods from strategic management, strategic studies, security studies and military strategy. Then the strategic analysis will be carried out in two ways. The first way is only a description of strategic surroundings. The second way is the process of the strategic analysis, stages and concrete (specific) activities.

The short description consist of Delphi Method, scenarios of Macro Environmental Trends, Porter's Five Forces Model, Maps and Matrix of Stakeholders, Strategic Group Mapping and SWOT/TOWS Analysis. All these methods may be used selectively or jointly as a part or stage of a long-term process researching threats, opportunities, challenges and risks for security.

Key words: security, methology, strategic analysis